

فرهنگ و زیست فناوری معماری

نشریه علمی فرهنگ و زیست فناوری معماری

زمستان ۱۴۰۱، سال ۲، پیاپی ۷

بازخوانی مفهوم زیست بوم توسعه پایدار در سکونتگاه‌های بیوفیلی با فراتحلیل معاهدات بین‌المللی

زمان دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۵/۱۲

زمان پذیرش نهایی: ۱۴۰۱/۸/۱۹

محمد مهدی منائی- دانشجوی کارشناسی ارشد، واحد دماوند، دانشگاه آزاد اسلامی، دماوند،

ایران

محمد رضا قربانی پارام- استادیار، گروه معماری و مدیریت شهری، واحد دماوند، دانشگاه آزاد

اسلامی، دماوند، ایران

چکیده

هدف کلی برنامه‌های توسعه سکونتگاه‌های انسانی بین‌المللی، بهبود شرایط اجتماعی، اقتصادی و کیفیت زندگی و خاصه طبیعت و زیست بوم مناطق شهری و روستایی است. توسعه و بهبود شرایط زیست در سکونتگاه‌های انسانی متکی بر همکاری‌های فنی، جلب مشارکت گروه‌های مختلف مردم محلی، در طرح‌های توسعه‌ای در سطوح مختلف تصمیم‌گیری در سکونتگاه‌های انسانی است. این رویکرد باید به‌عنوان راهبردها و اصول توسعه سکونتگاه‌های انسانی در نظر گرفته شود. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و روش فراتحلیل است که با جمع‌بندی و تحلیل معاهدات بین‌المللی و با ابزار گردآوری داده مبتنی بر مطالعات کتابخانه و اسنادی به نتایج تحقیق اشاره داشته است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که موارد زیر دارای اهمیت است: ۱. توسعه پایدار و موزون شهری و روستایی و هماهنگی با توسعه کشور با تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی سازگار با محیط روستایی، توسعه منابع انسانی و تجهیز فضاهای روستایی؛ ۲. بهره‌گیری از قابلیت‌های زیست محیطی و طبیعی محلی مناطق شهری و روستایی به منظور سازماندهی نظام خدمات‌رسانی چندسطحی و اصلاح نظام برنامه‌ریزی توسعه روستایی، با تأکید بر افزایش هماهنگی بین سطوح مختلف برنامه‌ریزی و محلی نمودن فرآیند آن؛ و ۳. استفاده بهینه از ظرفیت محیط‌های شهری و روستایی برای حفظ و نگهداشت جمعیت متناسب با اقتصاد منطقه‌ای، توان‌های اکولوژیک و بهره‌گیری مؤثر و متوازن از منابع پایه پراکنده کشور در فضاهای شهری و روستایی.

واژگان کلیدی: سکونتگاه شهری و روستایی، طبیعت و زیست بوم، دست‌ورکار ۲۱، معاهدات زیست محیطی.

۱- مقدمه و بیان مساله

برای تدوین بخش سکونتگاه‌های انسانی در راهبردهای توسعه پایدار کشور از مدارک و اسناد جهانی که در این رابطه وجود دارند، استفاده شده است. سند نخست، دستورکار ۲۱ است که توسط سران و نمایندگان بیشتر کشورهای جهان در سال ۱۹۹۲ در شهر ریودوژانیرو مورد تصویب قرار گرفت. فصل هفتم این دستورکار اختصاص به توسعه پایدار سکونتگاه‌های انسانی دارد که شامل رهنمودهای کلی و اساسی برای کشورهای جهان و به‌ویژه کشورهای در حال توسعه است. سند دوم که دارای اهمیت جهانی است، دستورکار اسکان اجلاس استانبول در رابطه با سکونتگاه‌های انسانی است. این دستورکار که در جریان اجلاس ماه ژوئن سال ۱۹۹۶ در شهر استانبول تدوین شد به توسعه سکونتگاه‌های انسانی و اسکان اختصاص دارد. در استفاده از این دو سند جهانی مهم، شرایط و نیازهای ایران مورد توجه قرار گرفته است، تا موارد مناسب برای تدوین راهبردهای ملی توسعه پایدار کشور گزیده شده باشد. در قسمت نخست، گزیده‌هایی از دستورکار ۲۱ اجلاس ۱۹۹۲ ریو و در قسمت دوم گزیده‌هایی از دستورکار اجلاس سال ۱۹۹۶ استانبول آمده است. هدف کلی برنامه‌های توسعه سکونتگاه‌های انسانی، بهبود شرایط اجتماعی و اقتصادی و کیفیت زندگی و فعالیت ساکنان آنها است. توسعه و بهبود شرایط زیست در سکونتگاه‌های انسانی متکی بر همکاری‌های فنی، جلب مشارکت گروه‌های مختلف مردم محلی، در طرح‌های توسعه‌ای در سطوح مختلف تصمیم‌گیری در سکونتگاه‌های انسانی است. این رویکرد باید به‌عنوان راهبردها و اصول توسعه سکونتگاه‌های انسانی در نظر گرفته شود. این برنامه‌ها، اصول زیر را به‌عنوان اهداف خود در نظر گرفته‌اند:

«تأمین سرپناه مناسب برای همه؛ بهبود مدیریت سکونتگاه‌های انسانی؛ توسعه برنامه‌ریزی و مدیریت پایدار کاربری اراضی؛ توسعه یکپارچه تأسیسات و امکانات زیرساختی زیست‌محیطی مانند شبکه‌های تأمین آب آشامیدنی، دفع آب‌های سطحی و فاضلاب، مدیریت دفع زباله و مدیریت بلایای طبیعی؛ توسعه پایدار سیستم‌های تأمین انرژی و حمل و نقل در سکونتگاه‌های انسانی؛ توسعه و بهبود شرایط و امکانات برنامه‌ریزی و مدیریت سکونتگاه‌های انسانی در نواحی در معرض خطر بلایای طبیعی؛ توسعه پایدار فعالیت‌های صنعت ساختمان‌سازی؛ توسعه منابع انسانی و ظرفیت‌سازی برای توسعه سکونتگاه‌های انسانی» (Rio Summit, 1992).

توجه به این مشکلات که در سکونتگاه‌های انسانی بروز کرده‌اند، در سال‌های اخیر در سطح جهانی و به‌ویژه توسط سازمان‌های جهانی، رو به‌فزونی نهاده است. از این رو، گردهمایی‌های زیادی به منظور گفتگو در رابطه با این مشکلات و سعی در ارائه راه‌حل‌های کارآمد برای آنها در سال‌های اخیر توسط سازمان‌های جهانی، تشکیل شده است. مهم‌ترین این کنفرانس‌ها عبارت بودند از: کنفرانس استکهلم در سال ۱۹۷۲، وانکوور در سال ۱۹۷۶ و کنفرانس ریودوژانیرو در سال

۱۹۹۲ که در کنفرانس ریو که به دنبال کنفرانس استکهلم آمده است، قضایای سکونتگاه‌های انسانی برای توسعه پایدار با اهمیت تلقی شده‌اند. این قضایا و مشکلات خود منشأ قضایا و مشکلات دیگری مانند بهداشت، حفاظت از اتم‌سفر، محیط‌زیست دریایی، آب بهداشتی، زباله‌های جامد، کودکان و جوانان، زنان، اجتماعات علمی و فنی، آموزش، آگاهی عمومی و تربیت نیروی انسانی، اطلاعات برای تصمیم‌گیری، اقتصاد و صنعت، جمعیت و فقر بوده‌اند.

۲- روش‌شناسی و ادبیات تحقیق

این تحقیق بنا به ماهیت «بنیادی» و بنا به ماهیت، تحقیقی «شناختی» است. روش تحقیق، «توصیفی-تحلیلی» است که از ابزار گردآوری داده‌های مشتمل بر مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی بهره‌برده است. همچنین از روش «استدلال منطقی» در بازیابی مفهومی استفاده شده است. از «روش فراتحلیل» نیز در راستای تحلیل و جمع‌بندی معاهدات و کنوانسیون‌های حقوقی درباره شهرسازی بیوفیلی و دستیابی بهتر به مدل جامع و جهانشمول بهره‌گرفته شده است. برخی از مهمترین‌های پیشینه تحقیق به قرار زیر است:

- اسدی و خطیبی (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان تدوین معیارهای طراحی شهری بیوفیلیک برای سامان‌دهی بافت مرکزی شهرها، با استفاده از منابع نظری موجود در ارتباط با این رویکرد و بررسی تجارب جهانی در این زمینه و با بهره‌گیری از روش‌های توصیفی و تحلیل اطلاعات در منابع مدنظر، بر اساس روش کارگروه طراحی اقدام به استخراج معیارهای طراحی شهری بر پایه رویکرد شهرسازی بیوفیلیک در بافت‌های مرکزی شهرها پرداخته‌اند. در راستای دستیابی به الگوی طراحی بافت‌های مرکزی شهری بر اساس رویکرد بیوفیلیک هشت معیار ضروری شامل: فرم، کالبد و ساختار- حمل‌ونقل و دسترسی- کاربری و فعالیت‌ها- نظام منظر- نظام آموزشی و افزایش آگاهی افراد- زیست-بوم- نظام مدیریت و سیاست‌گذاری- انرژی- به‌منظور پیاده‌سازی در حوزه مداخله از اطلاعات به‌دست آمده، استخراج شده‌اند. در انتها نیز، پیشنهادات و راهبردهایی برای پیاده‌سازی این مولفه‌ها در بافت‌های مرکزی شهری و به‌ویژه حوزه مداخله (محدوده میدان شهدا یا سبزه‌میدان قزوین و محورهای اطراف آن)، تدوین و ارائه داده‌اند.
- تردست و همکاران (۱۴۰۰)، در پژوهشی با عنوان تبیین الگوی برنامه‌ریزی راهبردی گردشگری بیوفیلیک مطالعه موردی: کلان‌شهر تهران، به بررسی محورهای راهبردهای اثرگذار بر گردشگری بیوفیلیک پرداخته‌اند. در این پژوهش ضمن شناسایی راهبردهای مناسب و مرتبط به بررسی مهم‌ترین راهبردهای گردشگری بیوفیلیک پرداخته و با تجزیه و تحلیل روابط درونی میان این راهبردها الگویی از گردشگری بیوفیلیک را برای شهر تهران ارائه دهد تا در این راستا بتوان ضمن حداکثر منافع از صنعت گردشگری،

حداقل تأثیرات منفی بر طبیعت را داشت. جامعه آماری پژوهش گروه خبرگان می‌باشد که به روش در دسترس انتخاب شدند. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش swara و مدل‌سازی معادلات ساختاری استفاده شده است. نتایج حاصل از روش swara حاکی از آن است راهبرد نهادها و سازمان‌ها که نقش مدیریتی در الگو ایفا می‌کند با ضریب امتیاز ۲/۰۰ مهم‌ترین عامل در برنامه‌ریزی راهبردی و توسعه گردشگری بیوفیلیکی شهر تهران می‌باشد. نتایج نیز بیانگر این است در میان ضرایب به‌دست‌آمده تأثیر نهادها و سازمان‌ها بر زیرساخت‌ها با کسب امتیاز ۱۵/۸۹۲ و زیرساخت‌ها به فعالیت‌ها با کسب ضریب ۱۱/۲۸۹ بیشترین امتیاز را دارد. بعدازآن تأثیر فعالیت‌ها بر نگرش‌ها با ضریب ۸/۹۱۳ در رتبه سوم قرار دارد. از نظر تأثیر محورهای اصلی پژوهش بر الگوی گردشگری بیوفیلیک نهادها و سازمان‌ها با ضریب ۶/۳۴۲ بیشترین تأثیر دارد و بعدازآن زیرساخت‌ها با ضریب ۵/۳۱۲ در رتبه دوم قرار دارد. نگرش‌ها و فعالیت نیز با ضریب ۴/۳۱۴ و ۲/۱۲۰ در رتبه سوم و چهارم قرار دارند. از این رو نتایج نشان می‌دهد راهبرد نهادها و سازمان‌ها سایر راهبردها را تحت‌الشعاع خود قرار داده و سایر راهبردها و محورها را در راستای توسعه گردشگری بیوفیلیک جهت‌دهی می‌نماید.

■ جلالیان و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان تبیین الگوی شهروند بیوفیلیک (مطالعه موردی: مناطق ۹ و ۱۰ کلان شهر تهران)، با استفاده از شاخص‌های شهر بیوفیلیک برای معرفی یک شیوه جدید از شهروندی زیست‌محیطی تحت‌عنوان «شهروند بیوفیلیک» پرداخته‌اند که در آن رفتارها و فعالیت‌های بیوفیلیکی شهروندان مناطق ۹ و ۱۰ کلان شهر تهران به عنوان نمونه تحقیق می‌شود. روش پژوهش توصیفی-پیمایشی و از نوع کاربردی است. جامعه آماری ساکنان این دو منطقه و نمونه آماری براساس فرمول کوکران برابر با ۳۵۰ نفر از ساکنان این دو منطقه است. برای سنجش اعتبار محتوایی پرسش‌نامه، از اعتبار صوری (مراجعه به متخصصان) استفاده شد و پایایی آن با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۲۴ برآورد شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز، علاوه بر آزمون‌های توصیفی، از آزمون‌های استنباطی نظیر کولموگروف-اسمیرنوف، T-تک نمونه‌ای، و طیف ناملی استفاده شده است. نتایج حاصل از آزمون اسمیرنوف حاکی از نرمال بودن آزمون است و نتایج آزمون T-تک نمونه‌ای نشان می‌دهد اگرچه هیچ یک از پاسخ‌دهندگان به گروه و موسسه خاصی تعلق ندارند، رفتارها و نگرش‌های شناسایی شده نشان می‌دهد رفتارهای شهروندان و میزان اهمیت محیط برای آن‌ها در وضعیت مطلوبی قرار دارد، اما به دلیل فراهم نبودن شرایط و کمبود زیرساخت‌های بیوفیلیکی فعالیت‌ها و آگاهی‌های بیوفیلیکی شهروندان نامطلوب ارزیابی شده است. زیرا رفتار بیوفیلیکی شهروندان متأثر از محیط محل است و

توسعه هنجارها و زیرساخت‌ها با یک گرایش طرف‌دارانه زیست‌محیطی بر ماهیت چندوجهی شهروندی تاثیرگذار خواهد بود.

۳- ادبیات تحقیق

۱-۳ شهرسازی بیوفیلیک

شهرسازی بیوفیلیک از رویکردهای مهم در پاسخ به چالش‌های شهری در قرن جدید بوده است (سادرلاند و نیومن^۱، ۲۰۱۵، ص ۹۵۲). این نظریه در دهه ۱۹۹۰ به حوزه معماری و طراحی راه یافته و در سال‌های اخیر این دیدگاه در شهرسازی و برنامه‌ریزی شهری مورد توجه قرار گرفته است (بیتلی^۲، ۲۰۱۱، ص ۵۵). نظریه شهرسازی بیوفیلیک به دنبال اتصال دهنده و یکپارچه کننده طبیعت و شهر است و راهبردهای مبتنی بر آن می‌تواند منجر به ارتقای کیفیت محیط زیست و آرامش روحی و روانی شهروندان و فضاهای شهر شود (ملکی و همکاران، ۱۳۹۸، ص ۱۲۹) و یک نوع احساس امنیت خاصی را ایجاد نمایند. این نظریه به چالش‌هایی نظیر فشار و استرس روانی به دلیل عدم اتصال انسان به طبیعت، خطر انقراض گونه‌های مختلف گیاهی و جانوری و تغییرات اقلیمی در شهر پاسخ داده است (بیتلی، ۲۰۱۶، ص ۲۹۶). با توجه به چارچوب و اهداف شهرسازی بیوفیلیک، به نظر می‌رسد که ارتباط عمیقی بین شهرسازی بیوفیلیک و کیفیت محیط در شهرها می‌تواند وجود داشته باشد. کیفیت محیط در شهرها تحت تاثیر نوع شهرسازی و شاخص‌های مختلف شکل می‌گیرد و در صورتی که نوع الگوی مورد استفاده، منطبق با طبیعت و محیط زیست باشد، مسلماً به ارتقای کیفیت محیط شهر نیز کمک می‌نماید (کبانک و همکاران^۳، ۲۰۲۰، ص ۳). با توجه به این توضیح، شهرسازی بیوفیلیک می‌تواند الگوی مناسب در این زمینه باشد. یکی از مسائلی که می‌تواند کیفیت محیط شهری را بهبود بخشد، ارتباط گسترده با طبیعت است که در زمینه مدیریت شهری، الگوی برنامه‌ریزی و شهرسازی مورد استفاده و مورد تاکید می‌تواند نقش مهمی را ایفا نماید. در حقیقت الگویی که بتواند در چارچوب خود به طبیعت و کیفیت محیط شهری اهمیت دهد. رشد و گسترش شهرها باعث از بین رفتن محیط طبیعی و زوال منابع طبیعی شده است. تمایل بشر به برقراری ارتباط با طبیعت، تمایلی فطری است که در عرصه‌های مختلف قابل مشاهده است (هیلنه^۴، ۲۰۱۶، ص ۱۶). یکی از مصداق‌های ارتباط بشر با محیط زیست پیرامونش، شهرسازی بیوفیلیک در شهرهاست (ریاحی و واقف، ۱۳۹۶، ص ۱). درحقیقت امروزه مسائلی مانند افزایش بی‌رویه جمعیت، توسعه بی‌ضابطه ساختمان‌ها و صنعتی شدن شهرها و به تبع گسیختگی میان فضاهای شهری و طبیعی بدون توجه به آسایش و سلامت افراد و وجود مشکلات

1. Soderlund & Newman
2. Beatley
3. Cabanek et al
4. Helene

زیست‌محیطی ناشی از آن، بحران‌های جدی را برای جوامع شهری به وجود آورده است. با وجود این مسائل و تشخیص نیاز فطری انسان‌ها برای برقراری ارتباط با طبیعت، رویکرد نوین بیوفیلیک ارائه شده است (تردست و همکاران، ۱۳۹۹، ص ۱۲۳).

۲-۳ توسعه

«توسعه» را می‌توان تکامل سطح زندگی و رسیدن به شرایط آرمانی در حوزه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی دانست که تحقق مفاهیم آزادی، عدالت، پویایی اجتماعی، توسعه انسانی و رشد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را همراه می‌آورد. همچنین توسعه را کشف روش‌های دستیابی به حرکتی تکاملی بشمار می‌آورند که پدیده‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی را متعادل و متوازن می‌سازد و شرایطی نوین را برای پویایی اجتماعی، اقتصادی و تحقق عدالت اجتماعی فراهم می‌کند (زاهدی اصل، ۱۳۸۱، ص ۵). بر خلاف پیشرفت که حرکت به سمتی تازه را القا می‌کند، توسعه نوعی انطباق‌پذیری با چیزی که هم اکنون موجود است و استمرار در تحول که آن را هویت می‌نامند، را القا می‌کند و لذا از مفهوم پیشرفت متمایز می‌شود (مارک هنری، ۱۳۷۴، ص ۷۷). بر این اساس هدف اساسی توسعه را بهره‌رساندن به انسان می‌دانند که بهبود کیفیت زندگی را در بر می‌گیرد و در قالب افزایش درآمد و گسترش اشتغال و رفاه عمومی امکان بروز می‌یابد (گریفین و مک کنلی، ۱۳۷۵، ص ۱۱) که از این باب مفاهیم توسعه انسانی و توسعه پایدار، رابطه‌ای التزامی می‌یابند که می‌باید ست همگون و همگام با یکدیگر تحقق یابند که در این راه بهره‌مندی از سرمایه اجتماعی و بهره‌گیری از مشارکت عمومی مهم می‌نماید. از این جهت رفاه اجتماعی پیش‌نیاز توسعه به حساب می‌آید که می‌بایستی بوسیله ارگانهای دولتی و نهادهای اجتماعی تکوین یابد (نظام رفاه و تامین اجتماعی، ۱۳۷۸، ص ۱۱) تا توسعه پایدار در راستای اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و مدنی را حاصل گرداند. از دیدگاه فلسفی، میزان توسعه یافتگی در ارتباط با کیفیت هویت سرمایه انسانی مورد سنجش قرار می‌گیرد که سعی در بازسازی مفاهیمی همچون هویت اجتماعی دارد که در گروی ارزش‌های روانی، اجتماعی و فرهنگی است که مورد تهدید واقع می‌شوند و می‌بایست در چارچوب توسعه، فرصت‌هایی فراهم آید که از دل این تهدیدها بیرون می‌آیند (خادم آدم، ۱۳۷۵، ص ۱۳۶). بر این اساس می‌بایستی توسعه در قالب هویت هر ملتی شکل گیرد که مجموعه ذخایر اندیشه‌ای موجود در ساختار هویتی را برای سرعت بخشی به جریان توسعه بکار گیرد. مفهوم توسعه نیز دارای دو بعد کمی و کیفی می‌گردد که جنبه اقتصادی، بعد کمی به حساب می‌آید و همان رشد اقتصادی را یادآور می‌شود که بر تغییرات آرام و تدریجی در نرخ پس‌انداز و بهبود درآمد سرانه ملی و تولید ناخالص ملی نظر دارد و به قول «لبرگر» رشد تولیدی است بدون این‌که در نحوه و سازمان تولید تغییری ایجاد شود و «فریدمان» نیز آن را گسترش سیستم در جهات مختلف بدون تغییر در زیربنای آن می‌داند (زاهدی اصل، ۱۳۸۱، ص ۹). بعد کیفی توسعه را نیز

می توان هدف اساسی ساختار توسعه دانست که برای رسیدن به آن وسیله ای بنام تامین اجتماعی، لازم است تا امکان حرکت در رسیدن به مقصد رفاه اجتماعی فراهم آید. بر این اساس شاخص های رفاه اجتماعی در سکونتگاه های انسانی را می توان شرایط اقتصادی، خانوادگی، سلامت و تغذیه و عرصه حیات جمعی (محسنی، ۱۳۸۲) آموزش، بهداشت و توسعه انسانی (گریفین، ۱۳۷۵) و جمعیت، بهداشت، آموزش، اشتغال، مسکن و فراغت (زاهدی اصل، ۱۳۸۱) بشمار آورد.

۳-۲ پایداری زیست محیطی طبیعت در شهرسازی

حرکت «مک هارگ» و «اسپرن» که به نوعی سرچشمه آن از نظریات رایت در مورد محیط زندگی بوده است به دنبال خود بحث پایداری را به شهرسازی وارد می کند. پیشینه و تاریخچه مبحث پایداری زیست محیطی را می توان از دو بعد مورد اشاره قرار داد:

- واکنش شخصیت ها و محافل علمی به مسائل زیست محیطی.
- واکنش سازمان های رسمی در قبال این مسائل.

گفته می شود آغاز «جنبش زیست محیطی مدرن» با انتشار کتاب «بهار خاموش» نوشته «راشل کارسون» در سال ۱۹۶۲ رقم خورده است. کتاب مزبور که به وصف صدمات ناشی از استفاده از مواد آفت کش و علف کش در فعالیت های کشاورزی می پردازد، یکی از مهمترین کتبی بوده که تأثیری گسترده و ژرف بر شکل گیری گروه هایی نظیر «دوستان زمین» و تدوین سیاست های سبز باقی نهاد. یکی دیگر از منابع مهم در تحلیل علت های مسائل زیست محیطی و تدوین اصول و راهکارهای «سبز» کتاب «کوچک زیباست» نوشته شوماخر می باشد که در سال ۱۹۷۴ انتشار یافت. کتاب مزبور، این نظریه را که «بشر می تواند همچنان با نرخ فزاینده ای به تولید و مصرف هر چه بیشتر در این سیاره محدود (یعنی زمین) بپردازد» مورد چالش جدی قرار می دهد (گلکار، ۱۳۷۹، ص ۴۴).

«شوماخر» بر این باور است که سیاره ما که در واقع سرمایه اصلی انسان است. بواسطه «تولید بیش از حد» در معرض خطر قرار دارد و در حقیقت، نژاد انسانی با سرعتی نگران کننده مشغول مصرف سرمایه خویش و به مخاطره افکندن مرزها و حاشیه امنیت طبیعت بوده که نهایتاً ایجاد اختلال و فروپاشی سیستم های طبیعی که وظیفه پشتیبانی از حیات انسان را به عهده دارند خواهد انجامید. یکی دیگر از آثار برجسته در زمینه طرح دغدغه های زیست محیطی، کتاب «تراژدی مشترکات» نوشته هاردین در سال ۱۹۷۷ است. بحث و استدلال اصلی هاردین در کتاب مزبور این است که «چنان که هر فردی تلاش نماید تا سهم خود را از دارایی های مشترک نظیر زمین، دریا و یا هوا یعنی در اصطلاح هاردین همان «مشترکات» با حداکثر برساند، نتیجه این امر نابودی مشترکات مزبور یعنی انهدام منابع و دارایی های مشترک خواهد بود. «از نظر وی مشترکاتی که در معرض تهدید هستند شامل هوایی که تنفس می نماییم، لایه ازنونی که از ما حفاظت می کند، و سیستم های

اکولوژیکی می باشد که توسط ما صدمه دیده اند. از دیگر آثاری که در قلمرو مسائل زیست‌محیطی از ویژگی خاص برخوردار بوده و با بحث جدی روبرو شده است باید به دو کتاب «محدوده‌ها» که توسط «میدوز» و همکارانش به ترتیب در سال‌های ۱۹۷۲ و ۱۹۹۲ منتشر گردیده اشاره نمود. در کتاب نخست میدوز و همکارانش تلاش نموده‌اند تا با استفاده از رویکرد سیستمیک در تحلیل محیطی، برخی از جوانب مسائل محیطی در مقیاس جهانی را به شیوه‌ای گل‌گرایانه مورد مطالعه قرار دهند و در کتاب بعدی به شرح و پاسخگویی به انتقادات وارده بر دیدگاه‌هایشان پرداخته‌اند. به دنبال طرح مسائل جدی زیست محیطی، نظیر انواع آلودگی‌ها، افزایش دمای کره زمین، نابودی منابع طبیعی، از طریق انتشار آثاری نظیر آنچه به آن‌ها اشاره رفت، سازمان‌های رسمی نیز در مقام واکنش در قبال این مسائل برآمدند. بحث توسعه پایدار در سال ۱۹۸۷، گزارش موسوم به گزارش برونتلند (رئیس نروژی اجلاس) تحت‌عنوان «آینده مشترک ما» توسط «کمیسیون جهانی محیط و توسعه» بطور رسمی در دستور کار سیاسی قرار گرفت. همچنین در سال ۱۹۹۲ در اجلاس سازمان ملل در شهر ریودوژانیرو تحت‌عنوان اجلاس سران زمین سندی هم در همین رابطه توسط ۱۷۸ کشور به امضا رسید که به عنوان «دستورکار ۲۱» انتشار یافت. بر طبق سند مزبور تمام کشورها مکلف به تدوین برنامه‌های استراتژیک و عملی جهت اجرای مفاد «دستور کار ۲۱» در مقیاس ملی کشور خود تحت عنوان دستورکار محلی ۲۱ گردیدند (گلکار، ۱۳۷۹، ص ۴۵).

بر مبنای توضیحات ارائه شده در «دستورکار محلی ۲۱» سیستم برنامه‌ریزی و طراحی شهری به عنوان یکی از ابزارهای و مکانیسم‌های مهم برای پیگیری توسعه پایدار معرفی می‌گردد و در همین راستا، یعنی در چارچوب مبحث «توسعه پایدار» برنامه ریزان، طراحان شهری و معماران، مبحث شهر و معماری پایدار را در دستور کار خویش قرار دادند.

۳-۳ مفهوم شهر فشرده

گزارش سبز مشخصاً برگشت به شهر فشرده را پیشنهاد نموده است. این پیشنهاد تحت تاثیر این واقعیت بوده است که بسیاری از شهرها و سکونتگاه‌های تاریخی اروپا دارای هسته‌های مرکزی پرتراکمی هستند که مکان‌های مطلوبی برای زندگی و کار تلقی می‌شوند. چنین مکان‌هایی از تراکم جمعیتی بالایی برخوردارند که اختلاط و تعامل اجتماعی را که عمده‌ترین ویژگی شهرهای سنتی است امکان پذیر می‌سازد، دولت انگلستان عمدتاً نظر کمیسیون اروپا را پذیرفته که این امر موجب ایجاد تنش با مدل ایده‌آل انگلیسی یعنی زندگی حومه نشینی شده است (فری، ۱۳۸۳، ص ۳۹).

۳-۴ دلایل حمایت و مخالفت با شهر فشرده

دلایل حمایت از شهر فشرده به‌طور عمده در چند مورد زیر می‌توان خلاصه کرد:

- محدودیت بسیار زیاد توسعه شهری، استفاده مجدد از زیرساخت‌ها و اراضی توسعه یافته قبلی، تجدید حیات مناطق موجود شهری و زندگی شهری، محدودیت و تراکم بالای جمعیت موجب پدید آمدن یک شکل شهری فشرده و حفظ اراضی کشاورزی و باغات می‌شود.
  - حمل و نقل عمومی با صرفه که نیازهای کسانی را که اتومبیل ندارند یعنی اکثریت جمعیت شهری بر آورده ساخته و در نتیجه دسترسی و تحرک کلی افزایش پیدا خواهد کرد.
  - در نتیجه حمل و نقل عمومی، حجم ترافیک موتوری، آلودگی و خطر مرگ و جراحت بر اثر ترافیک کاهش یافته، کم کردن هزینه‌های حمل و نقل از میزان آلودگی کاسته و ازدحام بین جاده‌های بیشتر و در زمان کمتری توزیع می‌شود.
  - مطلوبیت کاربری‌های مختلط به دلیل بالا بودن تراکم کلی جمعیت، کاهش فواصل سفر به خاطر کاربری‌های مختلط و بالا بودن تراکم جمعیتی، پیاده روی و دوچرخه سواری به عنوان کاراترین و موثرترین وسیله صرفه جویی در انرژی جهت دسترسی به تسهیلات محلی، وابستگی کمتر به اتومبیل.
  - محیط زیستی بهتر، به خاطر کاهش کلی آلاینده‌ها و گازهای گلخانه‌ای و مصرف کمتر سوخت‌های فسیلی و در نتیجه سلامتی بیشتر.
  - کاهش هزینه‌های گرمایش در نتیجه بافت شهری متراکم و همراه با مصرف کمتر انرژی و آلودگی کمتر.
  - پتانسیل اختلاط اجتماعی در نتیجه تراکم‌های زیاد جمعیتی، خصوصاً هنگامی که با طیف گسترده‌ای از انواع گونه‌های مسکونی و ساکنین در محلات همراه باشد.
- تمرکز فعالیت‌های محلی در محلات و در نتیجه بالا رفتن کیفیت زندگی، امنیت بیشتر و محیطی فعال‌تر و همین‌طور حمایت از مشاغل و خدمات که به مفهوم ایجاد محیطی است برای رونق فعالیت‌های تجاری و اقتصادی. مهمترین توجیه شهر فشرده نیاز به الگوهای کم مصرف انرژی برای فعالیت‌ها است تا از طریق با مسائل گرم شدن کره زمین که توسط گروه بین‌دولتی تغییر آب و هوا در ۱۹۹۰، ۱۹۹۲، ۱۹۹۵ مورد تأکید قرار گرفته است مقابله شود (فری، ۱۳۸۳، ص ۴۲).
- برخی از مهمترین دلایلی که در مخالفت با شهر فشرده ذکر شده عبارتند از:
- ۱- ایده شهر با شهر فشرده منافات دارد. فضای باز شهرها اشغال شده و در نتیجه کیفیت زیست‌محیطی شهر لطمه خواهد دید.
  - ۲- سیاست شهر فشرده موجب بی‌توجهی به جوامع روستایی و مراکز اولیه رشد که در چارچوب سیاست تمرکز زدایی پدید آمدند می‌گردند. با متمرکز شدن فعالیتها در شهرها و سکونتگاه‌های موجود توسعه اقتصادی روستاها مورد تهدید قرار خواهند گرفت.
  - ۳- شهر فشرده موجب ایجاد تراکم، افزایش آلودگی، از بین رفتن فضاهای مطبوع و کاهش خلوت خواهد شد که این موارد به خوبی در شهرهایی همچون کلکته، قاهره و ریو نشان داده شده است.

- ۴- در شهر فشرده در نتیجه هزینه بالای زندگی در مرکز شهر و حومه‌های مرفه‌نشین بیرون شهر انزوای اجتماعی تشدید خواهد شد.
- ۵- میزان صرفه‌جویی انرژی از طریق تمرکز ممکن است با آثار سوئی که به وجود می‌آورد خنثی شود مثلاً با محدودیت‌های تحمیلی بر رفت و آمد.
- ۶- استفاده بهینه از انرژی غیر فعال مستلزم تراکم کم است زیرا بهترین صرفه‌جویی انرژی در خانه‌های مستقل، نیمه مستقل، و خانه‌های یک طبقه امکان‌پذیر است. صرفه‌جویی در خانه‌های تراس‌دار کمتر بوده و در آپارتمان‌ها از این هم کمتر است.
- ۷- سیاست تراکم زیاد و شهر فشرده به عدم قطعیت رشد جمعیت و پراکندگی توجه ندارد یعنی شهر فشرده قادر به پاسخگویی به افزایش پیش‌بینی شده تعداد خانوارها نمی‌باشد.
- ۸- قدرت تاثیرگذاری بر تصمیمات محلی و امکان تدارک تسهیلات شهری با بزرگ شدن مقیاس شهر فشرده کاهش پیدا خواهد کرد.

شهر فشرده مستلزم انگیزه‌های وسیع مالی است که این امر از نظر اقتصادی قابل تردید می‌باشد و همچنین نیازمند کنترل اجتماعی گسترده‌ای است که آن‌هم از نظر سیاسی غیر قابل قبول می‌باشد. نکته دیگری که باید مورد توجه قرار گیرد این واقعیت است که شهرها به خاطر مجموعه‌ای از عوامل خاص هر محل نظر پستی و بلندی، تاریخ، اقلیم و شرایط اجتماعی، اقتصادی همه از نظیر شکل و ساخت متفاوت هستند و نمی‌توان انتظار داشت که در مورد بحث شکل شهر پایدار همه آن‌ها از یک فرمول تبعیت کنند. علاوه بر این باید توجه داشت که معمولاً با طراحی و برنامه‌ریزی مجدد شهرها و سکونتگاه‌های موجود به منظور پایدارتر کردن آن‌ها روبرو هستیم نه با طراحی و برنامه‌ریزی شهرهای جدید. گفته شده است که شهر فشرده کاراترین شکل شهر در ارتباط با مصرف انرژی است. لیکن هیچگونه مطالعه‌ای در این مورد صورت نگرفته که تغییر حومه‌های گسترده به شهر فشرده به چه میزان انرژی نیازمند است (فری، ۱۳۸۳، ص ۴۳).

علاوه بر این، این مسئله که آیا تبدیل یک شهر موجود به یک شهر فشرده از نظر اقتصادی و اجتماعی عملی خواهد بود نیز از طرف حامیان این ایده به فراموشی سپرده شده است. برخی شهرها ممکن است دارای این توان باشند که بدون انگیزه‌های مالی خیلی زیاد فشرده شوند ولی برخی دیگر ممکن است هرگز به چنین حالتی نرسند مگر این‌که از حمایت مالی عمده‌ای بهره‌مند شوند. در شرایطی که انتظار می‌رود بخش خصوصی مسئولیت هرچه بیشتری از زیرساخت‌های شهری و عرصه عمومی را بر عهده گیرد احتمال چنین حمایتی بسیار بعید است. شهرهایی هم هستند که توان قدری فشرده‌گی و قدری هم پراکندگی را دارند. نکات دیگری هم وجود دارد که باید مدنظر قرار گیرد، زیرا ممکن است اثر تعیین کننده‌ای در انتخاب یک شکل شهری مطلوب داشته باشند. برای مثال شهر ادینبورگ که در حال حاضر شهر نسبتاً فشرده‌ای است به خوبی امکان فشرده‌تر شدن را نیز دارد. صرفنظر از اینکه با این کار ادینبورگ یکی از فضاها باز خطی که وجود

آن در نزدیکی مرکز قدیمی و بسیار متراکم شهر زندگی در آنجا را مطبوع می سازد از دست خواهد داد. و بهمین ترتیب باید امیدوار بود که هیچکس چنین پیشنهادی را مطرح نکند که برای دستیابی به شرایط زیست محیطی بهتر یک باریکه سبزی از مرکز شهر ونیز، سی ینا یا فلورانس یا هر شهر تاریخی دیگر که دارای مرکز شهر متراکم باشد کشیده شود. آنچه در اینجا مطرح می شود این است که دلائل موافق و مخالف هر نوع خاص شکل شهر باید نه تنها کلیه عوامل و اهداف اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی را دربرگیرد بلکه شکل و ساخت خاص هر شهر و شرایط پستی و بلندی، اجتماعی، اقتصادی و تاریخی آن را نیز باید مورد توجه قرار دهد. ممکن است یک راهکار کلی پذیرفته شده و تعداد زیادی اهداف مشترک وجود داشته باشد لیکن مفهوم ضمنی اینها به ناچار ریخت شناسی هر سکونتگاه را منعکس می سازد. مسئله دیگر این است که تمرکزگراها توجه خود را صرفا معطوف به شهر نموده و کلا از مطرح کردن ارتباط بین شهر با مناطق روستایی خودداری می کنند (به استثنای کاهش آلایندهها رد شهر فشرده بر اثر کاهش مصرف انرژی). شهر نمی تواند به تنهایی روی پای خود بایستد، نیاز به بستری دارد که کالاها، غذا، مواد خام و نظائر آن را تامین کند. بنابراین ارتباط شهر با بستر و محیط پیرامون آن حیاتی است. نکته ای که توسط سوزان آورنس گفته شده ممکن است از جهات دیگر قایل توجه باشد: ویمی گوید: عبارت پایداری شهری دارای تضاد است زیرا شهرها همیشه مصرف کنندگان منابعی هستند که از گوشه و کنار دنیا به طرف آنها سرازیر می شود. و علاوه بر آن ممکن است به خاطر تراکم نسبی فعالیت های اقتصادی و اجتماعی در چنین مکان هایی مخربین عمده محیط زیست باشند بنابراین مناسب تر این خواهد بود که در جستجوی ساختها و شکل هایی باشیم که پایداری بیشتری را برای شهرها و مناطق شهری تامین کرده و خصوصا به جای اینکه همانند اغلب تمرکزگراها، تنها روی شهر پایدار یا در این مورد شهر فشرده تمرکز کنیم رابطه بین شهر یا منطقه شهری و مناطق روستایی را مورد بررسی قرار دهیم.

۳-۵ توسعه پایدار

مفهوم «پایداری» متقاضی موازنه دقیق بین نیازهای اجباری امروز و نیازهای فردا بین انگیزه های خصوصی و اقدامات عمومی در تنگنای حرص و ترحم اجتماعی افراد و همدردی اجتماعی می باشد (ژان پرانک، محبوب الحق: ۱۳۸۰). «مدل های پایداری» نیز نیاز به تغییر ساختار اساسی در سرمایه گذاری انسانی و بهره گیری از تکنولوژی پاک زیست محیطی و تجهیز منابع انسانی دارد، بدان گونه که در بستر اخلاق جدید جهانی قابل دسترسی می نماید که بر همبستگی درون ملیتی و جهانی تاکید می ورزد. همبستگی بین المللی از این جهت ضروری است که نظام اقتصاد جهانی باید مانع آن شود که سالانه پانصد میلیارد دلار بر روی ملت های فقیر بسته شود زیرا کشورهای در حال توسعه مواجه با تحدیدها و نابرابری فرصت برای بهره گیری از تجارب نیروی انسانی و

سرمایه می‌باشند، در حالی که کشورهای توسعه یافته تنها ۳۵ درصد از تولید ناخالص ملی خود را بجای آن پانصد میلیارد دلار پرداخت می‌کنند. «توسعه پایدار» را نیز مفهومی می‌دانند که در آن تامین مستمر نیازها و رضایتمندی افراد همراه با افزایش کیفیت زندگی انسان را مدنظر قرار می‌دهد (الیوت، ۱۳۷۸، ص ۳). مفهوم توسعه پایدار را می‌توان به استمرار بخشی در رویکرد مفاهیم توسعه‌ای دانست که در بستر منابع مالی، طبیعی و انسانی سعی دارد تا ضمن گسترش بهبود سطح اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، توسعه پایدار انسانی را نیز ممکن می‌گرداند. بهبود در سطوح اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی همگام با التفات به حقوق آیندگان و عدالت اجتماعی برای باشندگان، هدف توسعه پایدار به حساب می‌آید.

مصطفی تولبا در کتاب «توسعه پایدار: معیارها و فرصت‌ها» چنین اشاره می‌کند: «در مفهوم عام، توسعه پایدار می‌بایستی به کمک مردم فقیر پردازد، زیرا ایشان بدون اراده و بیش از دیگران، به تخریب محیط زیست می‌پردازند. توسعه نیابستی کیفیت محیط‌زیست را پایین بیاورد و نباید بهره‌وری را در طول یک دوره طولانی کاهش دهد. همچنین توسعه می‌بایستی مسایل مهمی چون کنترل بهداشت، فناوری مناسب، خوداتکایی غذایی، تامین آب سالم و پناهگاه زیستی همراه با ابتکارات انسانی را نیز مورد توجه قرار دهد که بر افزایش رفاه اجتماعی تاکید خاص می‌ورزد» (الیوت، ۱۳۷۸، ص ۴). توسعه پایدار مفهومی از رشد اقتصادی را در بر می‌گیرد که موجب بهزیستی و ایجاد فرصت‌هایی برای تمام مردم جهان می‌شود، چنانچه عادلانه بنظر نمی‌رسد معدودی منابع طبیعی جهان را برای منافع شخصی خود از بین ببرند (ژان پرانک، محبوب الحق، ۱۳۸۰). بر این اساس اقتصاد توسعه پایدار، ضمن توجه به منابع سرمایه مادی که از وسایل مصنوعی تولید و تجهیزات در بخش صنعت، کشاورزی و خدمات تشکیل می‌گردد، به منابع سرمایه اجتماعی یعنی دانش، مهارت، تجربه، انرژی و ابتکار انسانی توجه خاص دارد، چنانچه استراتژی توسعه پایدار بر تشکیل سرمایه اجتماعی تاکید می‌ورزد. «تورنر» نیز بر این باور است که توسعه پایدار بایستی ضمن پذیرش یک نرخ رشد درآمد سرانه واقعی از تخریب سرمایه ملی یا سرمایه طبیعی جلوگیری کند (تورنر، ۱۹۸۸). توسعه پایدار را می‌توان رویکردی دانست که در ملازمه رشد اقتصادی و بهبود زیست محیطی شکل م‌گیرد که می‌بایستی در هر مکان و زمانی جنبه عملی گیرد، ضمن آنکه بر ویژگی‌های تاریخی و فرهنگی توجه دارد (ورسلی، ۱۹۹۸، ص ۲۵۹) که با امکان دهی تغییرات در سیاست‌های دولتی در جهت بهبودی اقتصادی همگام با ملاحظات زیست محیطی، گام برمی‌دارد و کیفیت زیست محیطی را نیز ارتقا می‌دهد (اکین و جاکوبس، ۱۹۹۸، ص ۲۶). در توسعه پایدار سیاست‌های اقتصادی، مالی، تجاری، انرژی، کشاورزی، صنعت و سیاست‌های دیگر بنحوی مورد طراحی قرار می‌گیرند که موجب توسعه‌ای باشند که از لحاظ اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی پایدار باشد. مفهوم توسعه پایدار نیز انجام سرمایه‌گذاری کافی در

زمینه آموزش، بهداشت اجتماعی و انرژی است بطوری که بدهی اجتماعی برای نسل آینده بوجود نیاورد. از این بستر توسعه پایدار تنها بر جنبه محیط زیست نظر ندارد و تمامی زمینه‌های زندگی انسان را در بر می‌گیرد که می‌بایست در راستای تحقق آن تغییرات اساسی در سیاست‌های ملی و بین‌المللی صورت گیرد. مدل‌های توسعه پایدار می‌بایستی بر چهار اصل بنیان یابند تا امکان رفاه و رضایت اجتماعی و بهبودی زندگی جمعی امکان پذیر گردد:

- ۱- مردم می‌بایستی در مرکز توجه قرار گیرند. حفاظت از محیط زیست جنبه حیاتی دارد ولی به تنهایی هدف نیست بلکه مانند رشد اقتصادی تنها یک وسیله است.
- ۲- مدل‌های توسعه می‌بایستی بر اساس فناوری سازگار با محیط زیست باشد.
- ۳- بایستی با انگیزه قوی ارزش در ست محیط زیست را در تمام فرآیندهای تصمیم‌گیری انعکاس داد.

۴- مدل‌های توسعه پایدار بایستی مبتنی بر زمینه سازی مشارکت همگانی و التفات به وضع جامعه باشد (ژان پرانک، محبوب الحق، ۱۳۸۰).

بر اساس کمیسیون جهانی محیط‌زیست و توسعه، موضوعات اساسی توسعه شامل «جمعیت و توسعه، امنیت غذایی، تنوع حیات گونه‌ها و محیط‌زیست، انرژی، صنعت و چالش‌های شهری» می‌گردد (WCED، ۱۹۸۷). بر این اساس کمیسیون جهانی محیط‌زیست و توسعه، توسعه پایدار را الگویی از توسعه می‌داند که نیازهای بشری را بدون از بین بردن توانایی نسل‌های آینده تعریف می‌کند. بدون شک توسعه پایدار و خاصه توسعه پایدار در ساختار شهری و در قالب مفاهیمی همچون طراحی شهری و معماری پایدار، جز از طریق بهبود کیفیت زندگی شهری و افزایش رفاه شهروندی ممکن نخواهد شد.

۴- بیان یافته‌های تحقیق

۴-۱- بحث‌های اکولوژیکی زیست‌محیطی

مهمترین نقطه نظرهای اکولوژیست‌ها و متخصصین محیط زیست این است که برای تحقق زندگی و توسعه شهری پایدار حل مسائلی از قبیل اتلاف انرژی و مواد از طریق تغییرات رفتاری و آلودگی و ازدحام از طریق معرفی انرژی‌های پاک و ترویج حمل و نقل عمومی کارا در مصرف انرژی یا پیاده‌روی و دوچرخه سواری به عنوان گزینه‌های دیگر برای سفر کفایت نمی‌کند. متخصصین محیط‌زیست معتقدند که علاوه بر این تغییرات مهم، رابطه بین شهر و محیط پیرامونی آن نیز باید به طور اساسی تغییر پیدا کند. و این امر آثار قابل ملاحظه‌ای بر شکل و ساخت شهر خواهد داشت؛ چون شهر آلوده و شلوغ است، جامعه شهری در جستجوی هوای تازه و محیط طبیعی که در شهر از آن‌ها محروم است به روستاها پناه می‌برد. در نتیجه فشارهای ناپایداری بر مناظر حساس از نظر زیست‌محیطی وارد می‌شود. در شهر پیشرفته محیط‌های طبیعی و پیچیده جنگل‌ها، شهرها

و مزارع جای خود را به مناظر انسان ساخت و از نظر بیولوژیکی خشک و بیروح می‌دهند که نه از نظر اجتماعی مفیدند و نه از نظر بصری رضایت‌بخش. هاگ علاوه بر این معتقد است که در خود شهر فضاهای شهر آن‌طوری که باید باشند نیستند. وی می‌گوید شهر مناطق وسیعی از اراضی بیهوده و غیر سازنده را در خود جای داده است. فاضلاب شهری و فرایندهای دیگر به بار آلودگی اضافه می‌شوند. پارک‌ها بر اساس علم باغبانی شکل می‌گیرند نه اصول اکولوژی. آنچه مورد نیاز است کاربرد اکولوژی است در فرآیند طراحی یک شهر پایدار. به نظر وی طراحی شهر سنتی کمک چندانی به سلامتی زیست‌محیطی شهر نکرده و نقشی نیز در خلق فضاهای مدنی و سازنده برای زندگی نداشته است، چنان‌چه طراحی شهری را بتوان به عنوان هنر و علمی توصیف کرد که هدفش ارتقا کیفیت زندگی در شهرها و تامین اماکن مدنی و سازنده برای کسانی که در آن زندگی می‌کنند باشد. در این صورت باید اساس کنونی شکل شهر مورد بررسی مجدد قرار گیرد (فری، ۱۳۸۳، ص ۴۷). در قلب این مسئله این حقیقت نهفته است که ارتباط ارگانیک بین شهر و روستا دیگر وجود ندارد. جین جیکوبز پیش بینی کرده است که در آینده شهر علاوه بر نقش مصرف کننده نقش تولید کننده را نیز بر عهده خواهد گرفت. چنین وضعیتی هنگامی تحقق پیدا خواهد کرد که آن‌چه را که به صورت ضایعات مواد، انرژی، زباله، فاضلاب و اراضی بایر دور می‌ریزیم تبدیل به یک منبع مفید گردد. و این در صورتی امکان پذیر است که آن‌گونه که ژیرارده می‌گوید بتوانیم متابولیزم خطی (یعنی دور ریختن تولیدات شهر) را به متابولیزم چرخه‌ای (که در آن کلیه تولیدات شهر بازیافت شده و مجدداً وارد چرخه می‌شوند) تغییر دهیم. این به نوبه خود به این معنی است که شهر تبدیل به اکوسیستمی شده که با محیط اطراف خود دارای یک ارتباط ارگانیک است. تحقیقات نشان می‌دهد که توزیع فضای باز و پوشش گیاهی جنگل، اقلیم شهر را تحت تاثیر قرار می‌دهد. خصوصاً اگر شکل آنها به صورت پنجه‌ای بوده و باریک‌های فضای سبز بین محورهای توسعه قرار گیرد، نظیر آنچه مدل‌سازی جریان هوا در شیکاگو نشان داده است. تاثیر محیط‌زیست بر زندگی انسان‌ها به گونه‌ای است که تصمیم‌گیری‌ها و سرمایه‌گذاری‌های امروز ما حتی شرایط زیست‌نسل‌های آتی را رقم خواهد زد.

۲-۴ دستورکار ۲۱

فصل جداگانه‌ای زیر عنوان فصل هفتم در دستور کار ۲۱ که توسط کنفرانس ریو مورد بحث و بررسی قرار گرفت و به عنوان سند جهانی به تصویب رسید، به قضایای سکونتگاه‌های انسانی اختصاص داده شده است. اما به‌طور کلی، قضایای مربوط به سکونتگاه‌های انسانی در فصل‌های دیگر نیز نمایان هستند. جدول شماره ۱ فصل‌های مربوط به قضایای سکونتگاه‌های انسانی را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۱. سکونتگاه‌های انسانی در دستورکار ۲۱؛ مأخذ: (MacDonald and Mata, 1999)

فصل	قضیه
سوم: مبارزه با فقر	مردم فقیر شهری
پنجم: حرکات جمعیت و پایداری	گسترش سریع نواحی شهری و تضعیف مراکز شهر
ششم: توسعه بهداشت انسانی	آلودگی هوا در محیط‌های شهری، رشد سریع شهرنشینی و توسعه مراکز بهداشت محلی
هفتم: توسعه پایدار سکونتگاه‌های انسانی	فصل به صورت کامل به قضایای سکونتگاه‌های انسانی اختصاص داده شده است.
هشتم: یکپارچه‌سازی محیط‌زیست و توسعه در تصمیم‌سازی	گفتگو، مشارکت و افزایش فرصت‌های فراهم‌سازی داده‌های لازم برای انجام تصمیم‌گیری در سطوح محلی
نهم: حفاظت از جو زمین	گسترش استفاده از وسایل حمل و نقل توسط انسان‌ها
دهم: برنامه‌ریزی و مدیریت منابع زمین	آموزش و تمرین به منظور حمایت از برنامه‌ریزی پایدار کاربری اراضی
یازدهم: مبارزه با نابودی جنگل‌ها	توسعه مدیریت پایدار جنگل‌های شهری.
شانزدهم: بیوتکنولوژی	استفاده از بیوتکنولوژی برای حل مشکلاتی مانند فقر در زیستگاه‌های انسانی
هفدهم: محیط‌زیست دریایی	حفاظت از محیط‌زیست دریایی در برابر سکونتگاه‌های انسانی
هیجدهم: آب شرب	تأمین آب آشامیدنی در نواحی شهری و سکونتگاه‌های انسانی
بیست و یکم: قضایای مربوط به زباله‌های جامد و فاضلاب	رعایت نکات زیست‌محیطی در مسائل فاضلاب شهری
بیست و چهارم: زنان	رعایت نکات زیست‌محیطی در مسائل زباله‌های جامد
بیست و پنجم: کودکان و جوانان	آموزش عمومی و حرفه‌ای زنان در نواحی روستایی و شهری به منظور کمک به حفاظت از محیط زیست توسط زنان
بیست و هشتم: قدرت‌های محلی	توجه دادن کودکان به سیاست‌های زیست‌محیطی و توسعه‌ای
سی‌ام: اقتصاد و صنعت	بسیاری از مفاد این فصل به سکونتگاه‌های انسانی مرتبط هستند.
	افزایش آموزش و آگاهی در رابطه با فعالیت‌های اقتصادی در تمام سطوح سازمان

توانمندسازی اجتماعات علمی و فناوری از جمله برنامه‌ریزان شهری، به‌منظور افزایش اثرگذاری مثبت آنان در فرایند تصمیم‌سازی در مورد محیط‌زیست و توسعه	سی و یکم: اجتماعات علمی و فناوری
توسعه خدمات علمی و فنی در نواحی شهری فقیر از طریق تربیت نیروهای محلی، به‌منظور افزایش حفاظت از محیط زیست	سی و ششم: توسعه آموزش، فن و آگاهی‌های عمومی
جمع‌آوری اطلاعات درباره کیفیت هوای شهرها	چهلیم: اطلاعات برای تصمیم‌سازی

در تحقیقی که به‌منظور شناخت اقدامات مربوط به اجرای دستور کار ۲۱ در بخش توسعه پایدار سکونتگاه‌های انسانی صورت گرفته، مشکلات اساسی در رابطه با اجرای این دستور کار در کشورهای فقیر آسیایی، آفریقایی و آمریکای لاتین نشان داده شده است. این مشکلات عمدتاً در رابطه با معضلاتی بروز کرده است که سازمان‌های غیردولتی NGOs با آن مواجه بودند.

۳-۴ برنامه‌ریزی و مدیریت سکونتگاه‌های انسانی در مناطق در معرض خطر بلایای طبیعی

اجرای دستورکار ۲۱ در آمریکای لاتین نشان می‌دهد که توجه کافی به‌امنیت عمومی در سطوح محلی صورت نگرفته است. اقدامات اندکی به‌ویژه از سال ۱۹۹۲ در این رابطه صورت گرفته است. تنها در کشور شیلی برنامه فوریت‌های ملی یافته شد که به‌تازگی تدوین شده است. این برنامه با کمک بانک جهانی تدوین شده است، اما در کشورهای دیگر، اقدامات مشابهی صورت نگرفته است. در کلمبیا که همیشه در معرض وقوع بلایای طبیعی بزرگ است، مانند رانش زمین، زمین‌لرزه و سیل، اطلاعات اندکی بدون انجام اقدامات عملی گردآوری شده است. با وجود این، گزارشی که توسط اتحادیه جمعیت‌های صلیب سرخ و هلال احمر جهانی تهیه شده بود به تعدادی از برنامه‌های موفق اشاره می‌کند که توسط اجتماعات محلی در سکونتگاه‌های انسانی در دره کاوکا Cauca Valley واقع در کلمبیا صورت گرفته است.

۴-۴ مدیریت خدمات شهری

خصوصی‌سازی مدیریت خدمات شهری به‌نظر می‌رسد مهم‌ترین برنامه‌ای است که در کشورهای آمریکای لاتینی و آسیا صورت گرفته است. این امر نشانگر مشارکت سازمان‌های مردمی در مدیریت این نوع خدمات است. با وجود این، سازمان‌های غیردولتی و سازمان‌های اجتماعات محلی توانایی بیشتری برای مشارکت در اجرای طرح‌های مدیریت شهری با شهرداری‌ها دارند (Audefroy, 1999).

۵-۴ نقش اجتماعات محلی در کاهش اثرات بلایای طبیعی

در کشور فیلیپین، دولت مرکزی مسئولیت پاسخ به جبران خسارت و بازسازی سکونتگاه‌های انسانی پس از بلایای طبیعی را برعهده دارد. اما به‌دلیل حجم بالای خسارت‌ها، دولت مرکزی قادر

نیست به‌خوبی از عهده این کار برآید. به‌همین دلیل، سازمان‌های غیردولتی نیز وارد کار شدند تا نقش ارزنده‌ای را برعهده بگیرند. اما به‌دلیل کمبود منابع و امکانات لازم، این سازمان‌ها برای انجام کار به‌صورت مطلوب، بر توان و تجربه‌های محدود محلی متکی هستند. به‌همین دلیل، نقش اجتماعات محلی در رابطه با مدیریت بحران پس از وقوع بلایای طبیعی، اخیراً افزایش یافته است (Damian, 1999).

۴-۶ دستورکار اسکان

در اجلاس سران کشورهای عضو سازمان ملل متحد که از ۳ تا ۱۴ ماه ژوئن سال ۱۹۹۶ در شهر استانبول ترکیه، زیر عنوان سکونتگاه‌های انسانی (هایئات ۲) برگزار گردید، مضامینی برای تحقق اهداف تهیه مسکن برای همه و ساختن سکونتگاه‌های انسانی سالم‌تر، بهداشتی‌تر، قابل سکونت‌تر، عدالت‌آمیزتر، پایدار و مولد، به‌عنوان اهداف خود قرار داده است. در این اجلاس، تداوم شرایط نامطلوب زندگی در سکونتگاه‌های انسانی محقر موجود، مورد نکوهش قرار گرفت. این در حالی است که قابلیت‌هایی در بیشتر سکونتگاه‌های فقیر وجود دارند که به‌کار گرفته نشده‌اند. از این رو، هدف این کنفرانس، بهبود بخشیدن به‌شرایط زیست در سکونتگاه‌های انسانی و مناسب برای زندگی انسان‌ها است. برای انسانی ساختن شرایط زیست در این سکونتگاه‌ها، لازم است با شرایط بحرانی زندگی در این سکونتگاه‌ها مبارزه کرد. به این منظور، باید با الگوهای تولید و مصرف ناپایدار، به‌ویژه در کشورهای صنعتی مبارزه شود. همچنین باید با تغییرات ناپایدار ساز جمعیت، از جمله تغییرات در ساختار و توزیع جمعیت مقابله کرد. گرچه مشکلات سکونتگاه‌های انسانی جهانی هستند، اما تعداد زیادی از این سکونتگاه‌ها، علاوه بر این مشکلات، معضلات ویژه خود را نیز دارند. این کنفرانس همچنین بیان می‌کند که توسعه شهری و روستایی به یکدیگر وابسته هستند. توسعه زیرساخت‌ها در نواحی شهری کافی نیست و باید همین توسعه را در نواحی روستایی نیز انجام داد. همچنین به‌دلیل این‌که توسعه انسانی در محور برنامه‌های آنان قرار دارد، توجه به نیازهای خاص زنان، جوانان و کودکان در محور توجه قرار گرفته است (The Habitat Agenda, 1996).

۴-۷ سند آمایش سرزمین

این سند که در سال ۱۳۸۳ تدوین و به هیأت دولت ارائه شد، محصول مطالعاتی است که در فاصله سال‌های ۱۳۷۶ تا ۱۳۷۹ انجام گرفت و برای بررسی و تصویب در سال ۱۳۷۹ به هیأت دولت ارائه گردید. این سند شامل خطوط اصلی جهت‌گیری‌های آمایش ملی بر اساس تحولاتی است که در منطقه و در ایران در اواخر قرن بیستم صورت گرفته است. این سند پس از بازنگری مطالعاتی است که تا سال ۱۳۷۶ در ایران در مورد آمایش سرزمین و مطالعات جدید در مورد تحولات ایران و منطقه انجام گرفته و به منظور ارائه راهبردهایی است که به‌منظور روبه‌رو شدن با شرایط جدید،

تدوین شده است. در حقیقت، پس از دوم خرداد ۱۳۷۶ دولت تصمیم گرفت که مطالعات آمایش سرزمین بر اساس شرایط جدید ایران و جهان صورت گیرد و به‌عنوان راهبردهای توسعه کشور در شرایط جدید به‌دولت ارائه شود. از این رو، این سند ضمن بررسی مسائل جهانی و منطقه‌ای و به‌ویژه منطقه‌های آسیای میانه و خاورمیانه و جستجوی نقش جدید ایران در آن و ارتباط آن با مناطق جنوب شرق آسیا و نیز اروپا، در نظر دارد چشم‌اندازی از تحولات اجتماعی و اقتصادی درون کشور را ارائه دهد. در این رابطه، به‌منظور توجیه ضرورت‌های تهیه و اجرای برنامه‌های آمایشی، مبحثی در مورد سکونتگاه‌های انسانی در دو پاراگراف آمده است:

■ به‌فرااموشی سپرده شدن شرایط اجتماعی، قومی و فرهنگی مناطق (یکپارچه‌سازی فضا و وحدت ملی) به‌دلیل نادیده انگاشتن این گونه مسائل در فرایند تهیه برنامه‌های توسعه ملی، طرح‌های عمرانی بزرگ در این مناطق یا در حد ظرفیت مطلوب مورد استفاده قرار نمی‌گیرند، یا ممکن است به‌دلیل عدم ادغام در ساختار اقتصادی مناطق و ناتوانی از ایجاد پیوندهای پیشین و پسین با سایر فعالیت‌های مکمل، سرمایه‌گذاری‌های صورت گرفته از کارآیی لازم برخوردار نشوند (دفتر آمایش، ۱۳۸۳، ص ۱۱).

■ ساماندهی نظام اسکان جمعیت و سطح‌بندی مراکز شهری و نواحی روستایی بر اساس توزیع فعالیت‌ها و امکانات در پهنه سرزمین، صرفاً در فرآیند برنامه‌ریزی آمایش سرزمین قابل حصول می‌باشد (همان، ص ۱۲).

همچنین زیر عنوان «اصولی‌ترین جهت‌گیری‌های آمایش ملی» آمده است:

تعدیل‌بخشی به توزیع جمعیت متناسب با منابع و فعالیت‌ها با تأکید بر ابعاد اجتماعی وظایف توسعه‌ای دولت در مناطق غربی و شمالی در مقابل تمرکز بر ایجاد ظرفیت‌های فیزیکی و اجتماعی مورد نیاز توسعه در مناطق شرقی، جنوبی و مناطق کم‌جمعیت مرکزی کشور (همان، ۲۹).
راهبردهای بلندمدت توسعه جامعه شهری در سند مطالعات آمایش سرزمین نیز عبارتند از:

- ۱- ایجاد شبکه‌ای سازمان یافته از شهرهای بزرگ و متوسط کشور و تجهیز آن‌ها به منظور پذیرش وظایف بالاتر در منطقه تحت نفوذ در راستای عدم تمرکز در تقسیم کار ملی و منطقه‌ای؛
- ۲- مطالعه و تدوین طرح‌های توسعه یکپارچه شهری به منظور ایجاد تحول علمی در نظام مدیریت شهری و افزایش توانایی‌های محلی در چارچوب سیاست‌های تمرکززدایی جاری کشور؛
- ۳- تبدیل روستاهای مستعد و دارای توان‌های رشد و استقرار فعالیت، به روستاشهر و ایجاد و تقویت زیرساخت‌های شهر در آن‌ها؛
- ۴- ایجاد نقاط شهری جدید در مناطق مستعد گسترش فعالیت و فاقد ظرفیت کافی اسکان جمعیت جدید در مراکز شهری موجود؛
- ۵- تقویت شهرهای کوچک و متوسط کوچک با قابلیت توسعه دارای مسافت مناسب از یکدیگر به‌عنوان منطقه‌های شهری در جهت هماهنگی بیشتر در ارائه عملکردهای مشخص در پهنه

سرزمین؛

- ۶- استقرار شبکه‌های سازمان‌یافته از شهرهای موجود و نقاط شهری جدید در کشور به گونه‌ای که بتواند پذیرای حدود ۷۵ درصد جمعیت کل کشور در افق (حدود ۶۸ میلیون نفر) باشد؛
- ۷- تقویت مراکز و شبکه‌های شهری در مناطق مستعد محور شرق، جنوب، مرکز و مناطق مرزی کشور؛ و بازنگری و تغییر استخوانبندی الگوی نظام شهری با اولویت توسعه، تقویت و تجهیز شهرهای متوسط (همان، صص ۵۹ و ۶۰).

۵- نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

راهبردهای بلندمدت توسعه جامعه روستایی در سند مطالعات آمایش سرزمین در راستای نگهداشت طبیعت و محیط زیست عبارتند از:

- ۱- توسعه پایدار و موزون روستایی و هماهنگ با توسعه کشور با تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی سازگار با محیط روستایی، توسعه منابع انسانی و تجهیز فضاهای شهری و روستایی؛
- ۲- توسعه یکپارچه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی متکی بر ترکیب فعالیت‌های کشاورزی، صنعتی و خدماتی با بهره‌گیری از منابع محلی شهری و استفاده از دانش و تکنولوژی نوین؛
- ۳- توسعه منابع انسانی محلی با استفاده از دانش و تکنولوژی نوین، افزایش سطح مهارت‌های فنی و حرفه‌ای، توسعه بخش اطلاع‌رسانی برای تحرک اقتصادی بیشتر جوامع شهری و روستایی در جهت کاهش فاصله سطح زندگی و فرصت‌های رشد بین جوامع شهری و روستایی؛
- ۴- بهره‌گیری از قابلیت‌های محیطی محلی مناطق روستایی به منظور سازماندهی نظام خدمات‌رسانی چندسطحی و اصلاح نظام برنامه‌ریزی توسعه شهری و روستایی، با تأکید بر افزایش هماهنگی بین سطوح مختلف برنامه‌ریزی و محلی نمودن فرآیند آن؛
- ۵- استفاده حداکثر از ظرفیت محیط‌های روستایی برای حفظ و نگهداشت جمعیت متناسب با اقتصاد منطقه‌ای، توان‌های اکولوژیک و بهره‌گیری مؤثر و متوازن از منابع پایه پراکنده کشور در فضاهای شهری و روستایی؛
- ۶- توانمندسازی و ارتقای ظرفیت‌های اجتماعی با تأکید بر توسعه فرصت‌های برابر از حیث دسترسی به منابع، امکانات و منافع میان شهر و روستا؛
- ۷- ارتقای بهره‌وری با گسترش آموزش فنی و استفاده از شیوه‌ها و تکنولوژی نوین تولید اقتصادی و به‌کارگیری صحیح نهاده‌ها و علمی کردن مراحل مختلف تولید؛
- ۸- توجه به شبکه‌های بازار و بازاریابی محلی شهری و روستایی و تحکیم پیوند آن‌ها با شبکه‌های بازارهای ملی و جهانی؛

- ۹- به‌کارگیری فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات (ایجاد و توسعه شبکه‌های IT و ICT) در شهر و روستا و ارائه خدمات متنوع با هدف ارتقای مهارت روستاییان، ایجاد فرصت‌های شغلی و گسترش نظام اطلاعات بازار محصول؛
- ۱۰- مدیریت پایدار و متوازن منابع طبیع و عوامل تولید در محیط روستا؛ و
- ۱۱- تأکید بر توسعه شهری و روستایی درون‌زا، برون‌نگر و مشارکتی.

راهبردهای سکونتگاه‌های انسانی در سند قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نیز عبارتند از: ماده ۱۲۱- دولت مکلف است به‌منظور توزیع مناسب جمعیت و فعالیت‌ها در پهنه سرزمین، با هدف استفاده کارآمد از قابلیت‌ها و مزیت‌های کشور، با استفاده از مطالعات انجام شده، سند ملی آمایش سرزمین را از ابتدای برنامه چهارم به‌مرحله اجرا درآورد. ماده ۱۵۲- دولت مکلف است به‌منظور استقرار عدالت و ثبات اجتماعی، کاهش نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی و نیز کاهش فقر و محرومیت و توانمندسازی فقرا، از این شیوه‌ها اقدام نماید:

▪ ارتقای مشارکت نهادهای غیردولتی و مؤسسات خیریه، در برنامه‌های فقرزدایی شهری در کلیه مناطق کشور، توسط مدیریت‌های منطقه‌ای و اعمال حمایت‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی برای افراد یاد شده توسط آنان

- اتخاذ رویکرد توانمندسازی و مشارکت محلی، براساس الگوی نیازهای اساسی توسعه و تشخیص نیاز توسط مردم جوامع محلی برای ارائه خدمات اجتماعی، از طریق نظام انگیزشی برای پروژه‌های عمرانی کوچک، متناسب با ظرفیت‌های محلی — از طریق اعمال موارد در سطوح محلی و جلب مشارکت عمومی
- طراحی روش‌های لازم برای افزایش بهره‌وری و درآمد روستاییان و ایجاد فرصت‌های اشتغال به‌ویژه در دوره‌های زمانی خارج از فصول کاشت و برداشت با رویکرد مشارکت روستاییان، با حمایت از صندوق قرض‌الحسنه توسعه اشتغال شهری و روستایی.

(*) اعلام عدم تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که در انجام این پژوهش هیچ‌گونه تعارض منافی برای ایشان وجود نداشته است. (تعارض منافع به حالتی گفته می‌شود که منافع شخصی مادی یا غیرمادی نویسنده یا نویسندگان با نتایج پژوهش در تعارض باشد و این موضوع بر روند انجام پژوهش یا اعلام صادقانه نتایج تأثیر بگذارد).

۶- منابع و ماخذ

- ۱- استوتزل، ژان (۱۳۶۳) روان‌شناسی اجتماعی، ترجمه علیمحمد کاردان، تهران، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- ۲- افروغ، عماد (۱۳۷۷) فضا و نابرابری اجتماعی، تهران، انتشارات دانشگاه تربیت مدرس.

- ۳- امکچی، حمیده (۱۳۸۳) شهرهای میانی و نقش آنها در چهار چوب توسعه ملی، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.
- ۴- امیر یار احمدی، محمود (۱۳۷۸) شهرسازی انسانگرا، انتشارات شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری.
- ۵- بحرینی، حسین (۱۳۷۸) تحلیل فضاهاى شهری، چاپ دوم، تهران، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- ۶- بنه ولو، لئوناردو (۱۳۸۰) تاریخ معماری مدرن، ترجمه دکتر سیروس باور، انتشارات دانشگاه تهران چاپ چهارم.
- ۷- پناهی، بهرام (۱۳۷۶) اصول و مبانی نظام تامین اجتماعی، تهران، موسسه انتشارات سوره، حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی.
- ۸- تودارو، مایکل (۱۳۶۳) برنامه ریزی توسعه، مدلها و روشها، ترجمه عباس عرب مازار، تهران، سازمان برنامه و بودجه.
- ۹- خادم آدم، ناصر (۱۳۷۵) اصلاحات در سیاست توسعه، تهران، انتشارات اطلاعات.
- ۱۰- زاهدی اصل، محمد (۱۳۷۷) مبانی مددکاری اجتماعی، تهران، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.
- ۱۱- زاهدی اصل، محمد (۱۳۸۱) مبانی رفاه اجتماعی، تهران، نشر دانشگاه علامه طباطبایی.
- ۱۲- ژیرارده، چگونیه شهری پایدار بسازیم (۱۳۸۳) ترجمه: فریبا قرائی، انتشارات دانش نما.
- ۱۳- سایت، آشوانی (۱۳۷۵) راهبردهای توسعه و رو ستاییان فقیر، ترجمه بهنام شاهپوری، تهران، وزارت جهاد سازندگی، مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی.
- ۱۴- شوای، فرانسواز (۱۳۷۵) شهرسازی، تخیلات، و واقعیات، ترجمه: دکتر سید محسن حبیبی، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول.
- ۱۵- شورای پژوهشی (۱۳۷۸) نظام جامع رفاه و تامین اجتماعی، تهران، موسسه عالی پژوهش تامین اجتماعی.
- ۱۶- شیعه، اسماعیل (۱۳۸۰) مقدمه ای بر مبانی برنامه ریزی شهری، تهران، انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران.
- ۱۷- طالب، مهدی (۱۳۵۸) تامین اجتماعی، انتشارات آستان قدس رضوی.
- ۱۸- فری، هیلدر براند (۱۳۸۳) طراحی شهری، به سوی یک شکل پایدارتر شهر، ترجمه: دکتر حسین بحرینی، انتشارات شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری.
- ۱۹- قدوسی، مهران (۱۳۸۰) مک هارگ، GIS، شهر و محیط زیست، مجله شهرنگار، شماره ۱۸، سال سوم.
- ۲۰- کالن، گوردن (۱۳۷۷) گزیده منظر شهری، ترجمه منوچهر طبیبیان، تهران، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- ۲۱- کهن، گوئن (۱۳۷۶) شاخص شناسی در توسعه پایدار، تهران، شرکت چاپ و نشر بازرگانی.
- ۲۲- کرتیس، ویلیام، جی. آر (۱۳۸۲) معماری مدرن از ۱۹۰۰، ترجمه مرتضی گودرزی، انتشارات سمت، چاپ او.

- ۲۳- گریفین، کیث و تری مک کنلی (۱۳۷۵) تحقق استراتژی توسعه انسانی، ترجمه غلام رضا خواجه پور، تهران، موسسه عالی پژوهش تامین اجتماعی.
- ۲۴- گلکار، کوروش (۱۳۷۹) طراحی شهری پایدار در شهرهای حاشیه کویر، مجله هنرهای زیبا، شماره ۸.
- ۲۵- گیدیون، زیگفرد (۱۳۸۱) فضا، زمان، و معماری، ترجمه: دکتر منوچهر مزینی، انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ پنجم.
- ۲۶- لامپونیانی، ویتوریو مانیاگو (۱۳۸۲) دانشنامه معماری قرن بیستم، ترجمه: ضیاء الدین جاوید، نشر امتداد، چاپ اول.
- ۲۷- لینچ، کوین (۱۳۸۱) سیمای شهر، ترجمه منوچهر مزینی، چاپ پنجم، تهران، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- ۲۸- مارک هنری، پاول، (۱۳۷۴) فقر، پیشرفت و توسعه، ترجمه مسعود محمدی، تهران، موسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.
- ۲۹- ماکارو، دیوید (۱۳۷۸) رفاه اجتماعی ساختار و عملکرد، ترجمه محمد تقی جغتایی و فریده رحمتی، تهران، دانشگاه علوم بهزیستی.
- ۳۰- محسنی، منوچهر و صالحی پرویز (۱۳۸۲) رضایت اجتماعی در ایران، تهران، انتشارات آرون.
- ۳۱- میجلی، جیمز (۱۳۷۸) رفاه اجتماعی در جهان، ترجمه محمد تقی جغتایی و فریده همتی، تهران، دانشگاه علوم بهزیستی.
- ۳۲- نصری، عبدالله (۱۳۶۱) مبانی انسان شناسی در قرآن، تهران، بنیاد انتقال به تعلیم و تربیت اسلامی.
- ۳۳- هاروی، دیوید (۱۳۷۶) عدالت اجتماعی و شهر، ترجمه فرخ حسامیان، تهران، شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری.
- ۳۴- الیوت، جنیفر آ. (۱۳۷۸) مقدمه ای بر توسعه پایدار در کشورهای در حال توسعه، ترجمه عبدالرضا رکن الدین افتخاری و حسین رحیمی، تهران، موسسه توسعه روستایی ایران.
- ۳۵- تردست، زهرا؛ رجبی، آریتا؛ مشکینی، ابوالفضل. (۱۳۹۹) الگوی تحقق‌پذیری شاخص‌های بومی شهر بیوفیلیک مطالعه موردی: مناطق ۹ و ۱۰ کلان‌شهر تهران، مجله شهر پایدار، ۳(۱): ۱۲۳-۱۴۶.
- ۳۶- ریاحی سامانی، آرمین و واقف، نیره (۱۳۹۶) تحلیلی بر برنامه ریزی محیطی بیوفیلیک در شهرسازی، هفتمین کنفرانس بین‌المللی توسعه پایدار و عمران شهری، اصفهان.
- 37- Agenda 21; Internet catches document.
- 38- Audefroy, Joël (1999) An Evaluation of Actions since 1992 to promote Sustainable Human Settlements in Developing Regions; Habitat International Coalition; México, D.F., México.
- 39- Beatley, T., Newman, P. (2013). Biophilic Cities Are Sustainable, Resilient Cities. Sustainability, 5, 3328-3345. doi:10.3390/su5083328
- 40- Beatley, T. (۲۰۱۶). Planning for Biophilic Cities: From Theory to Practice, Journal of Planning Theory & Practice, ۱۷(۲): ۲۹۵-۳۰۰.
- 41- Beatley, T. (۲۰۱۱). Biophilic Cities: Integrating Nature into Urban Design and Planning, Island Press, Washington, DC.

- 42- Case Studies from The Philippines and Colombia; Adapted from Disasters and Development (published in Development NGO Journal and with permission from CODE-NGO).
- 43- Chapter 7. Promoting Sustainable Human Settlement Development; internet catches document; Agenda 21; Rio Summit.
- 44- D. Spreiregen, Paul. Urban Design. AIA. United States. 1956.
- 45- Damian, Catherine (1999) "Developing a Culture of Safety at the community level: Case Studies from The Philippines and Colombia; Adapted from Disasters and Development" (published in Development NGO Journal and with permission from CODE-NGO).
- 46- Hall, Peter. Cities of Tomorrow. Blackwell Publishing, 2002.
- 47- Istanbul Declaration on Human Settlements (1996) the Habitat Agenda.
- 48- Istanbul Declaration on Human Settlements (1996) the Habitat Agenda.

چکیده لاتین

Mohamad Manae- *M.Sc. in architecture, Damavand Branch, Islamic azad university, Iran*

MohamadReza Ghorbani Param- *Assistant Professor, Damavand Branch, Islamic azad university, Iran*

Rereading the place of nature and ecology of sustainable development in rural settlements with an emphasis on meta-analysis of international documents and treaties

---

Abstract

The overall goal of international human settlement development programs is to improve the social, economic and quality of life conditions, especially the nature and ecosystem of rural areas. The development and improvement of living conditions in human settlements relies on technical cooperation, attracting the participation of different groups of local people in development projects at different levels of decision-making in human settlements. This approach should be considered as the strategies and principles of the development of human settlements. It is a descriptive analytical research method and a meta-analytical method that refers to the research results by summarizing and analyzing international treaties and using data collection tools based on library studies and documents. The findings of the research show that the following are important: 1. Sustainable and balanced rural development and coordinated with the country's development, with a diversity of economic activities compatible with the rural environment, development of human resources and equipping rural spaces; 2. Taking advantage of the local environmental and natural capabilities of rural areas in order to organize a multi-level service delivery system and reform the rural development planning system, emphasizing on increasing the coordination between different levels of planning and localizing its process; and 3. Optimum use of the capacity of rural environments to preserve and maintain the population in accordance with the regional economy, ecological capabilities and effective and balanced use of the country's scattered basic resources in rural areas.

Key words: *rural settlement, nature and ecosystem, agenda 21, environmental treaties.*
